

Plansız Gelişen Meydanlarda Mekânsal Bütünleşme ve Morfolojik Bileşenlerin Çözümlemesi: Muğla Saburhane Meydanı Örneği

Decoding the Spatial Integration and Morphological Components in Unplanned Squares: the Case of Muğla Saburhane Square

Havva ÖZDOĞAN

EXTENDED ABSTRACT

The urban spaces, in which public life occurs, may take place in the cities with different shapes and sizes, ranging from the small activity areas to the big urban squares. Different factors such as introverted or extroverted social life, organic or geometric urban fabric of cities depending on planned or unplanned development may be effective in the formation of the aforementioned urban spaces. Within this context, the question of how the urban spaces in the unplanned cities complete each other in the urban open space network system and which role do they have in the spatial integrity come to the forefront, different from the planned urban spaces. In the present study, it was aimed to conduct the application study for the analysis of the urban integration and morphological components of the issue of squares, which are urban spaces, over the case of Muğla Saburhane Square, which is an unplanned square. The study, in which the analysis methods of the space syntax and morphological components were used together, was conducted in three phases completing each other. In the macro scale phase, the space syntax, serial perception and isovist analysis methods, are used and the open space network system of the city and the level of integration of the square with the city are revealed. In the meso scale phase, analyses are made for the dynamic-static spatial structure, positive-negative space setup, and the material-color-fabric properties in the ground plane of the two-dimensional framework properties of the square. In the micro scale phase, the subjects on the centrality structure of the third dimension of the square, orientation properties, the spatial closeness properties due to horizontal and vertical planes and the spatial components of the square are examined. The square may be defined as an applied study in which analyses suitable for the theoretical content including the macro scale structure of the city and the meso and micro scale detail structuring issues which lead to the formation of the squares were conducted on the case of a square. The study was limited with the Saburhane Square, an historical settlement of Muğla, which has dominant organic urban fabric, is connected to city and the other open spaces of the city, has intense use characteristics and can always reflect the traditional architectural characteristics and square identity. Based on the macro scale analyses, it was observed that organic urban fabric was dominant in historical settlement region that is the Saburhane Square and its surroundings, Karamuğla Street, in which the square was located, had an axis role associating the city parts with organic and geometric fabric with each other, Cumhuriyet Square had gathering space characteristics known across the city and Saburhane Square had gathering space characteristics across the neighborhood. Based on the analyses performed with the space syntax method, it was observed that Saburhane Square came into forefront in integrating with the city and it was an important focus in spatial connection and integration. In the isovist analyses based on the square, it was understood that the region is characterized by the corner bakery, monumental green component, mosque, and minaret; and building units on main road axis can be perceived effectively in the arrivals to the square from different directions. It was observed that the empty spaces were 1.76 times greater than the full spaces in the organic urban fabric region surrounding the square, the building surfaces and the vertical garden walls were effective in identifying the borders of the square, the existence of the intense and effective green components brought the square a soft space characteristic, the amorphous form in the ground plane of the square reflected negative characteristics due to convex characteristics, it had a dynamic space characteristic in terms of the width-length ratio, the monuments and green components were the components enriching the spatial structure of the square, the square had different centers as secular, otherworldly, geometric and functional, and the fact that the units surrounding the square were opened directly to the square affected the spatial liveliness positively. The present study is considered to be important in revealing the necessity of preparing such guides in the renewal studies for unplanned squares or in the new plannings. The fact that space syntax, isovist, and morphological analyses were used together in the study is considered to contribute to the related studies as it enables integrated analysis and evaluation in different stages ranging from grand urban scale to spot detail scale.

Keywords: Function and form in urban squares; morphological analysis; Saburhane Square; spatial integration; squares.

Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Rize

Başvuru tarihi: 04 Ocak 2020 - Kabul tarihi: 07 Şubat 2021

İletişim: Havva ÖZDOĞAN. e-posta: havvakaraozdogan@gmail.com

© 2021 Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi - © 2021 Yıldız Technical University, Faculty of Architecture

ÖZ

Kamusal yaşam alanlarından olan meydanlar ve sokaklar biçimsel özellikleri ile kullanıcılarını çeker ve toplumsal yaşama katar. Kent bütününde sokakların ve meydanların kentin açık alan ağ sistemindeki yeri, kentle bütünleşebilmeleri, kente entegre olabilmeleri önemlidir. Planlı kent uygulamalarında, bütüncül planlama kararlarına bağlı olarak biçimlenen sokak ve meydanların kentle bütünleşmeleri beklenir. Plansız meydanlar planlama kararlarına bağlı olmadan buldukları bölgenin fiziksel ve toplumsal yaşam özelliklerine göre biçimlenir. Çalışmada, plansız meydanların kentle bütünleşmesi ve morfolojik bileşenlerine ait özelliklerin çözümlenmesi hedeflenmektedir. Bu bağlamda makro, mezo ve mikro ölçekli analizler yapılmaktadır. Üst ölçekli yapı-kentsel bütünleşme kapsamında mekânsal sistem, seri algılamalar, eş görüş analizleri, orta ölçekli yapı-iki boyutlu çerçeve özellikleri kapsamında dinamik-statik mekân, pozitif-negatif mekân, malzeme-renk-doku özellikleri, yakın ölçekli yapı-üç boyutlu çerçeve özellikleri kapsamında merkezilik, yönelme, kapalılık ve kentsel mekân öğeleri ele alınmaktadır. Çalışma alanı olarak ele alınan Saburhane Meydanı Muğla'nın tarihi yerleşim bölgesinde mekânsal ve tarihsel sürekliliğe sahip, kent merkezi ile bağlantısına bağlı olarak yoğun kullanımlı, geleneksel mimari karakterini koruyan, meydan olma özelliğini her dönem yansıtan bir meydandır. Yapılan analizlerde; meydanın ve çevresinin organik doku karakterini yansıttığı, çekirdek meydan özelliği gösterdiği, amorf biçimli, çok merkezli meydanın bütününde negatif mekân özelliği gösterdiği, mekânsal bağlantı ve bütünleşmede önemli bir odak olduğu, yeşil öğelerinin, cami ve minarenin mekânsal algıda öne çıktığı, cami, kahvehane ve ticaret birimlerinin doğrudan meydana açılmasının meydanın kullanım yoğunluğunu kuvvetlendirdiği görülmektedir. Sonuçta; Saburhane Meydanı kendine ait özellikleri ile diğerlerinden farklılaşan, bu sayede kimliğini koruyabilen plansız bir meydan olduğu, bu özelliklerinin biçimsel ve fonksiyonel sürekliliğini sağlamada etkili olduğu, yapılan çalışmanın yenileme-iyileştirme çalışmaları için yönlendirici olabileceği düşünülmektedir.

Anahtar sözcükler: Kent meydanlarında fonksiyon ve biçim; mekânsal bütünleşme; meydanlar; morfolojik analiz; Saburhane Meydanı.

Giriş

Kentsel mekânların kentteki konumları, ikinci ve üçüncü boyutları kentlilerin yaşamlarında yer almalarında, işlevsel ve algısal değer kazanmalarında etkilidir. Sokak ve meydanları en temel kentsel mekânlar olarak gören Krier; bu mekânların geometrik karakterlerini iç mekânlardaki koridor ve odalara benzeterek, duvar oranları, sirkülasyon ve fonksiyon olarak farklılaştıklarını belirtir (Krier, 1991b, s. 16-17). Toplumsal yaşam kamusal mekânlarda gerçekleşir. Binalar arasındaki toplumsal yaşam; iklim, fiziksel çevreye ve dış mekân aktivitelerine bağlıdır (Gehl, 1987, s. 13). Kentsel mekânın biçimsel yapısı kentsel mekânı ve kullanıcıların davranışlarını belirlerken, biçimsel özellikleri tasarım rehberlerine dönüştürülebilir. Bu bağlamda tarihi sokak ve meydanlardaki kompleks sistemler kimlik ve uyum açısından yol gösterici olarak kabul edilir (Krier, 1991a, s. 290).

Kentsel tasarımda; kentsel mekân estetiğini ele alan görsel-sanatsal yaklaşımlar, mekân kullanımı, algı ve yer kavramlarını ele alan sosyal kullanım yaklaşımları, fiziksel çevre, etkinlik ilişkilerini, kamusal alan kavramını ele alan yer oluşturma yaklaşımları gibi farklı düşünce yaklaşımları bulunur (Carmona ve ark., 2003, s. 6-7). Bu bağlamda çalışma kentsel bütünleşme ve morfolojik bileşenlerin çözümlenmesi konularını ele almaktadır. Araştırmada; plansız meydan çözümlerinin kentsel açık alan ağ sistemlerindeki yerleri, kentle bütünleşme durumları, tarihsel süreçte biçimsel ve işlevsel süreklilikleri, geleneksel meydan yapılarının günümüzde de devam edip etmediği ve morfolojik bileşen özellikleri ele alınmaktadır. Bu kapsamda; kentsel mekânlarda bütünleşme ve morfolojik bileşenlerin analizine yönelik kavramsal çalışmaların plansız meydan örneği üzerinde uygulanması hedeflenmektedir. Anadolu'da ge-

leneksel yerleşme özelliğini günümüze kadar devam ettirebilen Muğla ili Menteşe ilçesindeki Saburhane Meydanı, kentsel sistemde önemli bir odak olarak öne çıkması, genel meydan karakterine uygunluğu ve özgün mimari kimliğini koruyabilmesi sebebi ile çalışma alanı olarak ele alınmaktadır. Mekânsal bütünleşme ve morfolojik bileşenleri değerlendirmede kullanılan çalışma başlıkları; makro/üst ölçekli yapı-kentsel bütünleşmede mekânsal sistem, seri algılama ve eş görüş analizleri, mezo/orta ölçekli yapı-iki boyutlu çerçeve özelliklerinde dinamik-statik mekân özelliği, pozitif-negatif mekân kurgusu, zemindeki malzeme-renk-doku özellikleri, mikro/yakın ölçekli yapı-üç boyutlu çerçeve özelliklerinde merkezilik, yönelme, kapalılık ve kentsel mekân öğeleri olarak sıralanmaktadır. Yapılan çalışmalarda Saburhane Meydanı'nın kentle bütünleşme açısından planlı kent meydanı özelliği gösteren Cumhuriyet Meydanı'ndan daha entegre olduğu görülmektedir. Mimari mekân kimliği açısından kendine ait özelliklerinin bulunduğu, bu biçimsel ve fonksiyonel özelliklerin meydanı diğer meydanlardan ayırarak ona etkili bir mimari kimlik kazandırdığı, bu özelliklerini tarihsel süreçte devam ettirdiği görülmektedir.

Kent Meydanlarının İşlevsel ve Biçimsel Özellikleri Meydanlarda İşlevsel Özellikler

Kentsel mekânlar içinde meydanlar farklı yönlerdeki yolların kesişim noktalarındaki önemli çekim merkezlerindedir. Kökleri Avrupa kentlerine ait olan meydanlar, kent merkezinde, yüksek yoğunluklu yapılarla çevrili ya da onlarla ilişkili olan, insanları çekecek mekânsal öğeleri barındıran, yer döşemesi ya da peyzajla kaplı, dikdörtgene yakın biçimli, belli bir kısmı ya da tamamı binalarla kaplı, hem binalarla kuşatılan hem de bu binaları sergileyen, dolaşmak,

oturmak, yemek yemek ve etrafı izlemek gibi fonksiyonlara sahip kentsel mekânlar olarak tanımlanır (Lynch, 1985, s. 442-443; Büyükcivelek, 2012, s. 342; Moughtin, 2003, s. 87; Marcus ve Francis, 1998, s. 14). Farklı bakış açıları ile ele alınan meydanlar işlev ve biçim olarak sınıflandırılırken, ortak fuaye, kentsel bahçe, geçiş fuayesi, sokak meydan ve büyük meydanlar gibi farklı biçimlerde kentlerde yer alır (Moughtin, 2003, s. 87; Marcus ve Francis, 1998, s. 20). Kentlerin odağını oluşturan meydanların, farklı kullanıcıların farklı ihtiyaçlarına cevap vermesi beklenir. Meydanların; kullanıcılarının boş zaman ve oyun ihtiyaçlarını karşılama, yönetimin gücünü ve organizasyonu temsil etme, kamu hizmetlerini ve değişimini karşılama, kentin kimliğini ve birliğini temsil etme görevleri bulunur (Jacob ve Hells-tröm, 2010, s. 659). Meydanlar sosyal ve ekonomik değişimlerin yaşandığı kültürlerin kaynaştığı alanlardır (<http://www.pps.org/articles/grplacefeat/>). Meydanlar, aktivitelere (kullanım çeşitliliklerine), imajlarına (okunabilirliklerine, kamusal bellek özelliklerine) ve biçimlerine (büyüklük, kentsel bloklar arası geçirgenlik, kentsel doku gibi özellikler) bağlı özellikleri ile kentlilerin yaşamlarında yer alır (Montgomery, 2007, s. 114).

Mekânsal Bütünleşme

Kentsel mekânların yakın ve uzak çevrelerindeki kentsel mekânlar ile kurdukları ilişkiler kentsel ağ sistemi açısından önemlidir. Statik ve dinamik yapıdaki kent sistemlerinde mekânlar; yakın çevreleri ile kurdukları komşuluk bağlantılarıyla lokal, kent sistemi ile kurdukları uzak çevre bağlantılarıyla global özelliklerdedir (Hillier ve ark., 1987, s. 217 ve s. 229). Kentsel mekânların açık alan ağ sistemindeki yerini ortaya koymada mekân dizimi yönteminden faydalanılır. Mekân dizimi; kentsel mekânlardaki hareket ve görüş alanlarını keşittirerek kullanıcıların buluşabilecekleri alanları belirler, kentleri bilimsel olarak modeller, kullanıcıların mekânsal deneyimlerle zihinlerinde oluşan soyut özelliklerin somut bir şekilde yansıtılmasını ve analiz edilmesini sağlar (Kubat, 2012, s. 335; Hillier ve Hanson, 1997, s. 1). Mekânsal dizimde; en kısa yol, en az dönüş ve en az açı değişim mesafelerine bağlı olarak kentsel mekândaki hareket ya da ulaşım potansiyeli ile diğer alanlara geçme ihtimallerine bağlı olarak değerlendirmeler yapılır (Hillier ve Stonor, 2010, s. 1). Mekânsal entegrasyona bağlı mekân sistemlerinde; biçimsel ve fonksiyonel birlik ve bütünleşme oluşur (Dinçer, 2005, s. 26). Bu teknikle kentsel ve mimari mekânlar; bütünleşik ya da ayrışık olarak tanımlanır (Kubat, 2012, s. 335). Kentsel bütünleşmenin göstergeleri olarak; meydanların kent mekân sistemi içindeki yerleri, kent hareket sistemindeki yerleri, diğer kentsel mekânlar ile bağlantıları ve erişilebilirlik özellikleri öne çıkar (Hadelich, 2012, s. 6). Kentsel mekânların kentin açık alan sistemindeki yeri, diğer açık mekânlar ile ilişkisi işlevsel kullanımını ve mekânsal entegrasyonunu etkiler. Mekânsal entegrasyona

ait göstergeler, mekânsal sistem, hareketlilik, bağlantı ve erişim, mekânsal canlılığa ait göstergeler, içe odaklanma, diyalog, karakter ve güvenlik, mekânsal kaliteye ait göstergeler, merkezilik, yönlülük ve kapalılık olarak sıralanır (Hadelich, 2012, s. 7-9). Mekânsal erişiminin sağlanması mekânsal bütünleşme açısından önemlidir. Bir bölgedeki kentsel mekânların bir grup halinde olması, meydana diğer kentsel mekânlara ve meydanlara 250 m'lik erişilebilirlik mesafesi sağlanması önemlidir (Hadelich, 2012, s. 7).

Görsel algıda; malzemenin renk, doku, biçim, karakter gibi özelliklerinin yanında ulaşım eksenlerine bağlı yönelmeler de etkili olur. Kentsel çevredeki binaların, sokakların ve mekânların karmaşıklığına görsel tutarlılık ve organizasyon sağlama sanatı olan şehir manzarası, seri algılamalarla yerle ve içerikle ilgili özellikleri belirler, insan zihninin kontrast şeyler arasındaki farklılığa, bulunduğu ortamdaki konumuna tepki vermesinden (dışarıdayım, içerideyim, tam ortadayım) ve bulunduğu konuma göre tepkisinin farklılaşmasından (dar bir tünel ve açık bir meydanda buluma arasındaki tepki farkı) yararlanır (Cullen, 1971, s. 9-10). Mekânsal dizim yönteminde kullanılan eş görüş analizleri ile seri algılama çalışmalarındaki genel ve kısmi görünüşler ortaya konulur. Mekânsal bağlantı; mekânın çevresi ile görsel bağlantıyı, mekânsal hareket ya da deneyimle sağlamasıdır. Kentsel deneyimle; burada ve orada olma durumu gerçekleşir, zamanla algılanan ve yürünen mesafe birbirinden farklılaşır, bu yüzden kentsel çevre hareket eden kişinin bakış açısına göre tasarlanmalıdır (Cullen, 1971, s. 11). Mekân; zaman içinde hareket yolu ile deneyimlenirken yaklaşım ve giriş, yürüme yolu düzenlemesi ve erişim, mekânların ardışıklığı, ışık, manzara, dokunma, duyma ve koku bu deneyimlenmede etkilidir (Ching, 2014, s. 228-229). Görsel duyum zenginliğinde renk ve dokuda zıtlık, tekrar, izleme mesafesi, izleme süresi gibi bileşenler belirleyicidir. Yol ekseninin biçimine, hareketin hızına bağlı olarak meydan farklı perspektiflerle sürekli değişen dinamik bir yapıda algılanır, meydan hakkında ip uçları edinilir.

Kentsel Biçim

Kentlerin biçimlenmesinde farklı faktörler etkili olur. Kentsel tasarım ve şehirciliğin temeli olarak görülen kentsel biçim, sosyokültürel sürecin sonunda oluşur (Kropf, 2005, s. 17-18). Toplumsal yaşamın içe ya da dışa dönük olması kentsel mekânların biçimlenmesinde belirleyici olur. Kent biçim çalışmalarında kentin mekânsal yapısı ve karakteri anlaşılmalı çalışılır (Paio ve ark., 2016, s. 1). Kentsel mekânlar; yatay-zemin düzlemi, düşey-duvar düzlemi ve tavan düzleminin birlikte oluşturduğu bir bütünlüktür. Kent biçimini tanımlayan elemanlar yapıları alanlardaki yeşil, topoğrafya gibi peyzaj öğeleri, sirkülasyon ve toplantı alanları gibi açık alanlar, dış mekânın dikey bileşenlerinin ana ögesi olarak binalardır (Valente-Pereira, 1982, s. 8). Başka bir bakış açısından kentsel biçim; binalar, bina grupları ve

aralarındaki boşluklardan oluşur, yoğunluk, bina tipi, arazi kullanımı, ulaşım ve yerleşim dokusu konularında ele alınır (Dempsey ve ark., 2009, s. 22). Binalar, bahçeler, sokaklar, parklar ve anıtlar morfolojik analizin ana öğelerini ve analiz başlıklarını oluştururken, kentsel morfoloji; bina/arsa, cadde/blok, kent gibi farklı ölçeklerde ele alınırlar, hızlı bir dönüşüm yaşadıkları için tarihsel süreçte anlaşılabilirler (Moudon, 1997, s. 1-7). Kentsel biçimin parçadan bütüne doğru giden hiyerarşik bir yapıya sahip olduğu görülür (Kropf, 2005, s. 17). Bu durum kentsel biçimi anlamada farklı ölçeklerde analiz yapılmasının önemini ortaya çıkarır.

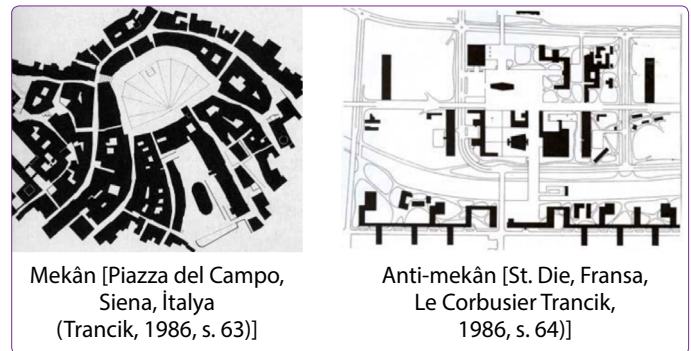
Kentlerin dokuları yapılar ve yapılar arası boşluklardan oluşur, temelde geometrik ve organik dokular olarak ikiye ayrılır (Ocakçı, 2012, s. 189). Kent strüktüründe, tasarlanan, planlanan, yaratılan şehir ile tasarımdan uzak, zaman, arazi yapısına, kentlilerin günlük yaşamlarına bağlı olarak ortaya çıkan, organik, düzensiz, çarpık, kavisli sokaklarla çevrelenmiş açık mekânlara sahip kentler ya da geleneksel kent mekânları bulunur (Kostof, 1991, s. 43; Carmona ve ark., 2003, s. 61). Bu bağlamda kentlerde farklı strüktürel sistemler görülür. Bunlardan bazıları, yıldız biçimli kentler, çizgisel kentler, ızgara kentler, barok kentler, dantel biçimli kentler, kale içi kentler, ızgara kentler, ışınal kentler, üçgen sistemli kentler ile bu sistemlerin melez uygulamalarına bağlı alt türler, kozmik/kutsal modelli, pratik modelli ve organik modelli kentler şeklinde sıralanır (Lynch, 1985, s. 374; Sitte, 1965, s. 91; Kostof, 1991, s. 15). Kuramsal olarak meydanlar farklı bakış açıları ile ele alınır. Meydanlar; gözlemcinin konumuna yani ana binanın karşısında durmasına ve bakmakta olduğu yöne göre derin/uzun tip ve geniş tip olarak sınıflandırılır (Sitte, 1965, s. 39). Meydanlar biçimsel açıdan; kapalı meydan, baskınlaştırılmış meydan, merkezi meydan, meydanlar grubu/birbirine akan meydanlar ve şekilsiz meydanlar, üçgen meydan, trapezoid dörtgen meydan, L-şeklinde meydan, dairesel/elipsoit meydan, yarım daire meydan, kapalı meydan, yarı açık meydan, açık meydan, dominant meydan, yapılı meydan, merkezi meydan, uzatılmış meydan, grup meydan, heykelimsi meydan ve parçalanmış meydan olarak sınıflandırılır (Zucker, 1959, s. 8; Krier, 1991b, s. 29; Aminde, 1989, s. 22-24).

Anadolu; sahip olduğu zengin tarihi geçmişine bağlı olarak kendine özgü yerleşme biçimlenişlerine sahiptir. Cerasi; Osmanlı kentlerini farklı kültürlerin bir mozaigi ve sentezi olarak görür (Cerasi, 1999, s. 12). Bu yönü ile Orta Asya'dan taşıdığı ve üzerinde yaşadığı farklı kültürlerden beslenme ve etkilenmeler söz konusudur. Anadolu öncesi Orta Asya yerleşmelerinde orduğ, balık, kıy ve buyan gibi bölgeler mevcuttur (Özcan, 2012a, s. 11). Anadolu'da pek çok şehir devleti bulunur. Erken Antik dönemde düzensiz yerleşmelerin yanında düzenli, ızgara planlı yerleşmeler görülür. Anadolu Selçuklu ve erken Osmanlı kentleri ulu cami ve pazar yerleri etrafında, XVI. yüzyıl kentleri cami,

mescit, han-hamam, imaret gibi birimlere bağlı olarak, Tanzimat dönemi kentlerinin ise ızgara plan şemasına göre biçimlendikleri görülür (Özcan, 2012c, s. 12; 2012b, s.13). Genel bakış açısıyla Anadolu kentleri; organik dokulu, ritmik silüetli olarak tanımlanır (Aru, 1998, s. 11). Bu doku içindeki kent mekânlarının birbirleriyle bütünleşebilmeleri önemlidir. Plansız kent ve meydan çözümlerinde; toplumsal yaşama ait gelenekler, görenekler, kurallar, coğrafi yapı ve iklim gibi özellikler belirleyici olur.

Meydanlarda Morfolojik Bileşenler

Mimari ve kentsel mekân oluşum ve biçimleniş özellikleri açısından farklılaşmalarına rağmen değerlendirme ölçütleri açısından benzer özelliklere sahip oldukları görülür. Mekânlar; mekân ve anti-mekân olarak ayrılır. Mekân tanımlı, kapalı, durağan bir hacim olarak algılanır, anti-mekân biçimsiz, akıcı, tanımlanamayan bir yapı gösterir ve birbirlerinden görünür-görünmez, düzenli-rastgele, kesintili-sürekli, özel-evrensel, çoklu-tekli, sınırlı-sonsuz gibi başlıklarda farklılaşır (<http://petersonlittenberg.com>) (Şekil 1). Kentsel mekânların yeterliliğinde mekânın kenarları, kapalılık derecesi, düzlemlerin karakteri gibi üç boyutlu çerçeve özellikleri, zemin planında malzeme, doku ve kompozisyonun etkisi gibi iki boyutlu çerçeve özellikleri, heykel, çeşme, ağaç gibi kentsel mekân objelerinin yerleştirilmesi etkili olur (Trancik, 1986, s. 61). Meydanın; yeri, boyutu, görsel karmaşası, kullanımı ve içinde gerçekleşen etkinlikler, sınırları, geçişleri, sirkülasyonu, donatıları, yeşil ögesi, değişen düzlemlere sahip olması, sanat öğeleri, çeşmeleri, kaldırım-zemin döşemesi ile ilgili tasarım kararları mekânsal yapısını etkiler (Marcus ve Francis, 1998, s. 23-54). Bu mekânsal yapılara bağlı olarak kimlik kazanır ve benzerlerinden farklılaşır. Eski kent meydanlarının oluşumundaki eğriliğin, düzensizliklerin temelinde su kanalı, yol gibi geçmişe ait öğelerin bulunduğunu belirten Sitte'ye göre kentsel tasarımda ideal morfolojik-estetik kriterler; kapalı ve korunmuş alan, görüş eksenlerini etkinleştiren serbest merkez, çevrede bulunan anıtlar, dar-çarpık sürprizli sokaklar, mimari çekiciliğe sahip cepheler, iç bükey ve estetik kaplamalar ve geniş meydanın karşısında dar, de-

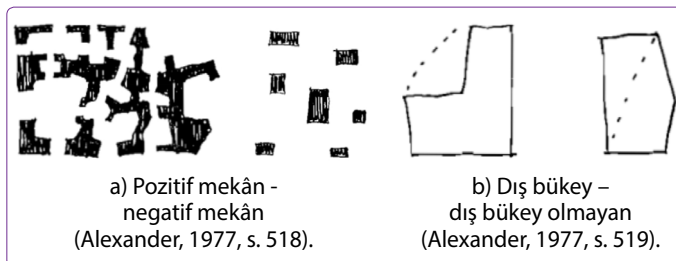
Şekil 1. Anket sorularından 1-5 arasına tüm katılımcılar tarafından verilen cevapların Likert Ölçeğine göre aritmetik ortalaması.

rin meydan bulunması gibi meydanlar arasındaki kontrast ilişkilere bağlıdır (Sitte, 1965, s. 48; Levy, 2008, s. 6; Sitte, 1965, s. 40).

İki boyutlu çerçeve özelliklerinde; zemin düzleminin malzeme, doku ve organizasyona bağlı özellikleri etkilidir (Trancik, 1986, s. 61). Parçaları birbirleri ile tutarlı olan biçimler düzenli/geometrik biçim, parçalarının birbirine göre uyumsuz ve tutarsız ilişki kurduğu biçimler düzensiz/amorf biçim olarak tanımlanır (Ching, 2014, s. 46). Zeminde, renk-malzeme-doku farklılıklarıyla, yükseltme/çukurlaştırmalarla, düşey düzlemde; düşey elemanlara ve düzlemlere bağlı olarak mekân tanımlanır (Ching, 2014, s. 100-120). Zemin düzlemi düz, eğimli, basamaklı ya da bunların karma uygulaması şeklinde görülebilir. Meydanın boyutları biçimsel yapısında ve algısal etki değerlendirmelerinde belirleyici olur. Meydanın zemin düzlemindeki eni ve boyu arasındaki oran 1/3'ün üstüne çıktığı durumlarda meydanlar dinamik mekânlar olarak kabul edilir (Carmona ve ark., 2003, s. 141). Dinamik mekân hareketi, statik mekân durağanlığı temsil eder. Kare statik dikdörtgen dinamik bir yapıdadır. Yollar dinamik, meydanlar statik mekânlardır. Meydanların zeminlerindeki biçimsel yapı; pozitif ve negatif mekân özelliği kazandırır. Pozitif ve negatif mekânlar şekil-zemin bağlantıları ile ayırt edilebilir, dış mekânın negatif olduğu bir plana bakıldığında binalar zemin olarak algılanırken, dış mekânın pozitif olduğu bir plana bakıldığında binalar şekil, açık alanlar zemin olarak algılanır (Alexander ve ark., 1977, s. 518). Şekil-zemin açısından doluluk ve boşluk arasındaki ilişki akropol ve forum arasındaki ilişkiye benzetilir (Rowe ve Koetter, 1979, s. 83). Pozitif mekânların sınırları belli ve tanımlıyken, negatif mekânların sınırları belirsiz ve tanımsız mekânlardır (Şekil 2a). Pozitif ve negatif mekânlarda kapalılık ve dış büyüklük derecesi (meydanın herhangi iki köşesini birleştiren çizginin formun dışında ve içinde kalması durumu) farklıdır (Alexander ve ark., 1977, s. 519) (Şekil 2b). Birbirinin zıttı olarak geleneksel ve modern kentlere bakıldığında Gestalt diyagramlarının birer alternatif yaklaşımı halinde, biri neredeyse tamamen beyaz, diğeri neredeyse tamamen siyah, biri büyük ölçüde işlenmemiş boşlukta dolulukların birikmesi, diğeri ise büyük ölçüde işlenmemiş dolulukta boşlukların birikmesi şeklindedir (Rowe ve Koetter, 1979, s. 62). Zemin düzleminde malzeme, doku ve kompozisyonlar, meydanın biçimi, köşe noktalarındaki kapalı-

lıklar, geçişler ya da meydana ulaşan eksenler önemlidir. Kentsel mekânlar binalarla çevrelediklerinde sert mekân, yeşil gibi daha doğal öğelerle çevrelediklerinde yumuşak mekân özelliği kazanır (Trancik, 1986, s. 61). Meydanların küçük olması (yaklaşık 18 metre) kullanıcıların birbirleriyle görsel ve işitsel ilişki kurmasını kolaylaştırır, büyüklüğünün artması (genişliğin 21 metrenin üstüne çıkması) kullanıcıların görsel ve işitsel iletişimini zorlaştırır, memnuniyet derecesini azaltır, çok büyük olduklarında terk edilmişlik hissi uyandır (Alexander, 1977, s. 312-311).

Meydanların üçüncü boyutları zemin düzlemi (düz, eğimli, basamaklı, karma), düşey düzlem (bina arayüzleri, düşük kotlu duvarlar, yeşil vb.) ve tavan düzleminin (üst örtüler, saçak, çıkmalara vb. bağlı kapanmalar) bir araya gelerek oluşturdukları boşluklar olarak tanımlanabilir. Taban alanı, duvar yüzeyi ve cisimden oluşan üçlü bir araya gelerek pozitif (boşluklu, kapanmış, iç bükey özellikli) ve negatif (yakınlık, estetik, dış bükey özellikli) kentsel mekânlar tanımlar (Sakamoto, 1994, s. 13-22). Bu öğeler tek başlarına değil her öğe boyutu, oranı, mekândaki konumu, diğer öğelerle ilişkisi ile kentsel mekânın yapısını belirler (Hadelich, 2012, s. 9). Meydan ve sokaklar; binalar ve geometrik konturlar kadar iyi çözümlenmiş cephelerden etkilenir (Krier, 1991a, s. 261). Başarılı kent mekânlarının üç boyutlu çerçevede sahip olması gereken özellikler; mekânın/meydanın kenarlarının tanımlılığı, kapalılık derecesi, düşey düzlemlerin karakteri (kenar düzlemlerindeki saydamlıklar, açıklıklar, yüzey süsleri) ve insan ölçeği ile uyumlu olmasıdır (Trancik, 1986, s. 61). Kentsel mekânlar üç boyutlu hacim özellikleri ile kullanıcıların davranışlarını belirler. Üç boyutlu çerçeve özellikleri; merkeziyet, yönlenme, kapalılık ve düşey düzlem yapısından oluşur (Sakamoto, 1994). Merkez; mekândaki yerleşik nokta/nesnenin ortaya çıkması ile tanımlanan, baskın merkezi bir mekân etrafında gruplanan durağan kompozisyonlardır (Ching, 2014, s. 189). Lynch'in ortaya koyduğu imaj öğelerinden odaklar kent merkezlerini, işaret öğeleri meydanların merkezlerini simgeler (Lynch, 2012, s. 80-88). Meydandaki bir nokta (anıt, ağaç, su vb. öğeler) ya da noktalar topluluğu (yeşil öğeler grubu gibi) meydanın merkezini tanımlayabilir. Kentsel mekânda yönlenmeyi belirleyen özellikler; mekânın morfolojik özellikleri (mekânın biçimi, sınırları, açıklık/kapalılık oranları, malzeme, renk, doluluk-boşluk özellikleri gibi çevreye ait uyarıcılar), mekândaki işlevler ve mekân morfolojisi gibi sabit olmayan ancak bu iki unsura bağlı olarak şekillenen mekân içinde yer değiştiren öğelerdir (hareket eden bireyler) (Kürkçüoğlu ve Ocağcı, 2015, s. 366). İki boyut olarak algılanan çizgi kullanıldığı yön ve değişimlere göre nesnelere yönlendirme ve süreklilik kazandırır (Sengir ve Yücel, 2016, s. 481). Uzun-dar bir mekân, bir mekândaki kütleler arasındaki ilişki ya da mekânda bir elemanın tekrarı gibi mimari çözümlenmelerle yönlenme sağlanır (Hadelich, 2012, s. 11). Kapalılık; çoğunlukla meydanı çevreleyen

Şekil 2. Pozitif ve negatif mekân kurguları.

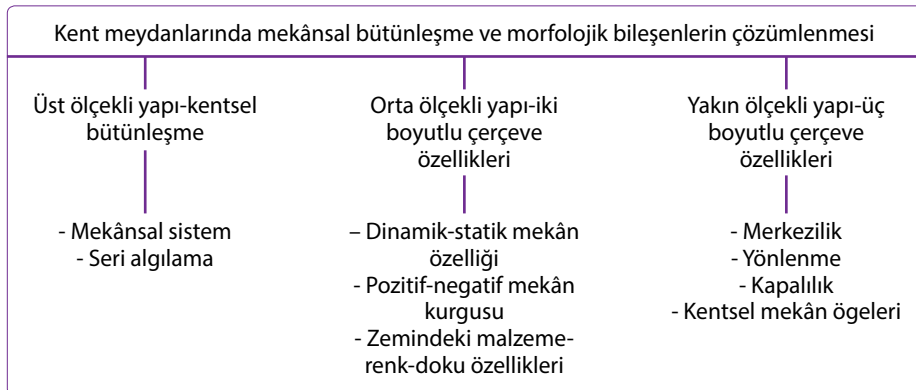
yüzeyle ve düşey duvar düzlemi ile yatay zemin düzlemi arasındaki oranlara bağlı olarak değerlendirilir. Meydanlar kapalılık açısından; 1:1 (dinamik mekân), 1:2 (ideal kapanma), 1:3 (kapanmada sınır değeri) ve 1:6 (kapalılığın kaybolması) olarak değerlendirilir (Hörmann ve Trieb, 1977, s. 30). Meydanın uzunluğu ve genişliği arasındaki ilişki belirsizdir, meydanın plan düzleminde nasıl görüldüğü ile değil gerçekte nasıl bir perspektif etkisi oluşturduğuna bağlı olarak değişir, genişlik ve uzunluk arasındaki oran 1/3'ten fazla olduğunda meydanlar çekiciliklerini kaybeder (Sitte, 1965, s. 44). Kenar düzlemlerindeki saydamlıklar, açıklıklar, yüzey süsleriyle, zemin düzleminin biçimsel yapısı (düz, eğimli, basamaklı, kotlu) meydanın biçimsel karakterinde belirleyicidir. Anıt, heykel, saat kulesi, yeşil anıt gibi kentsel mekân öğeleri; alt eylem alanları oluşturur, mekâna görsel zenginlik kazandırır. İşaret noktası olarak yön belirleyebilen bu öğeler; belirgin bir formu, arka zemini ile oluşturduğu zıtlıklarla öne çıkar (Lynch, 2012, s. 87). Düşük kotlu duvar elemanları; sınırları tanımlama, oturma ve dinlenme yüzeyleri olarak meydanlardaki kamusal yaşamın izlenebileceği alanlar olarak kullanılırken, su ögesi; damlayan, sıçrayan, akan sesleri, serinletici özelliği gibi çok farklı yönleriyle kentsel mekânlara olumlu katkıları bulunur (Lennard ve Lennard, 1995, s. 39-41). Yeşil ögesi; tek, grup ya da dizi şeklinde, su ögesi çeşme, şadırvan biçimlerinde serbest ya da bina-duvar yüzeylerinde konumlanabilir. İşaret öğelerinin birbirlerini takip edecek şekilde sıralanmaları kullanıcıların dönüş yapma, varılacak noktaya ulaşıldığı hissini kuvvetlendirme gibi duygularını tetikler (Lynch, 2012, s. 92). Özellikle yeşil ögesi mevsimlere göre değişimi (ağaçların ilkbahardaki tomurcukları, yaz aylarındaki koyu renk tonları, sonbahar renkleri ve çıplak kalışları) doğal hayat döngüsünü yansıtırken kamusal mekânlara canlılık verir, kullanıcıların doğal kokuyu içlerine çekmelerine ve hafızalarında silinmeyen izler kalmasına, oturma elemanları ile birlikte kullanılan yeşil öğeleri, fiziksel konfor şartlarını sağlayarak yağmur ve güneşten korunma alanları ve dinlenme mekânlarına olanak verir (Lennard ve Lennard, 1995, s. 39-41).

Amaç ve Yöntem

Çalışma, plansız meydanların kentin açık alan ağ sistemi içindeki yerleri, kentle ne kadar bütünleştikleri, yayaların meydana varışlarına ve meydanın içinden geçişlerine bağlı olarak oluşan seri algılamaların yoğunlaştığı bölgelerin neler olduğu, meydanı düşeyde, zeminde ve tavan düzleminde tanımlayan morfolojik bileşenlerin çözümlenmesi konularını kapsamaktadır. Bu kapsamlar doğrultusunda çalışmanın amacı, plansız meydanların morfolojik bileşenlerine ait özelliklerini ortaya koymak, bu özelliklerin meydanlarla ilgili yenileme-canlandırma ya da yeni tasarım çalışmalarında bilgilendirici ve yönlendirici rehberler olarak kullanabilmektir. Plansız meydanların morfolojik bileşenlerine ait yönlendirici bilgilerin kentsel mekân kimliğinin ve kalitesinin iyileştirilmesinde yararlı olabileceği düşünülmektedir.

Çalışmanın kuramsal kısmında meydan, meydanların fonksiyon ve biçimleri, kentsel mekân bütünleşmesini sağlayıcı unsurlar ve morfolojik bileşenlere ait genel özelliklerin neler olduğu konuları ele alınmıştır. Bu çalışmada mekân dizimi ve morfolojik bileşenlerin analiz yöntemleri birlikte kullanılmıştır. Çalışma üst ölçek, orta ölçek ve yakın ölçek olmak üzere birbirini tamamlayan üç aşamada gerçekleştirilmiştir. Üst ölçekli aşamada insanın hareketi ve algılamasını temel alan mekân dizimi, seri algılama ve eş görüş analiz yöntemleri kullanılmış, kentin açık alan ağ sistemi ve meydanın kentle bütünleşme düzeyi ortaya konmuştur. Orta ölçekli aşamada meydanın iki boyutlu çerçeve özelliklerine ait analizler, yakın ölçekli aşamada meydanın üçüncü boyutuna ait analizler yapılmıştır (Şekil 3).

Üst ölçekli yapı-kentsel bütünleşme: Meydanın ve yakın çevresinin kentsel doku karakteri (boşluk-doluluk yapısına bağlı olarak geometrik ve organik kent doku karakteri), meydanın kent açık alan ve yol sistemindeki yeri, ilişkili olduğu diğer kentsel mekânlar (sokaklar ve meydanlar gibi) analiz edilmiştir. Meydanın ilişkili olduğu kentsel mekânlarla mekânsal bütünleşme ve mekânsal bağlantı düzeylerini ortaya koymada mekân dizimi yönteminden faydalanılmış-

Şekil 3. Çalışmadaki inceleme aşamaları.

tır. Meydana farklı yönlerden ulaşan yol eksenleri boyunca oluşan seri görünüşlere bağlı olarak mekânsal algılamalar ve eş görüş analizleri ile kısmi ve genel algılanan bölgeler belirlenmiştir.

Orta ölçekli yapı-iki boyutlu çerçeve özellikleri: Meydanın ikinci boyutundaki morfolojik özelliklerinin irdelenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda; meydanın yakın çevresindeki boşluk-doluluk yapısına ve biçimine bağlı olarak pozitif-negatif mekân kurgusu, genel boyutlarına bağlı olarak dinamik-statik mekân yapısı, meydanı çevreleyen binaların meydanla doğrudan ya da dolaylı bağlantılı olmalarına bağlı olarak içe dönük ya da dışa dönük yapıları üzerinden konu ele alınmıştır.

Yakın ölçekli yapı-üç boyutlu çerçeve özellikleri: Meydanın yakın ölçekli yapısının ele alındığı bu aşamada; zemin düzleminin biçimi, bu düzlemdeki su, yeşil, anıt gibi kentsel mekânsal öğeleri, meydanın biçim, kullanım ve anlama bağlı olarak birincil ve ikincil merkezleri, birincil ve ikincil yönlendirmeler ve bölgelenmeler, bina öğelerine ve mekânsal biçimlenmeye bağlı olarak oluşan kapalılık özellikleri irdelenmiştir.

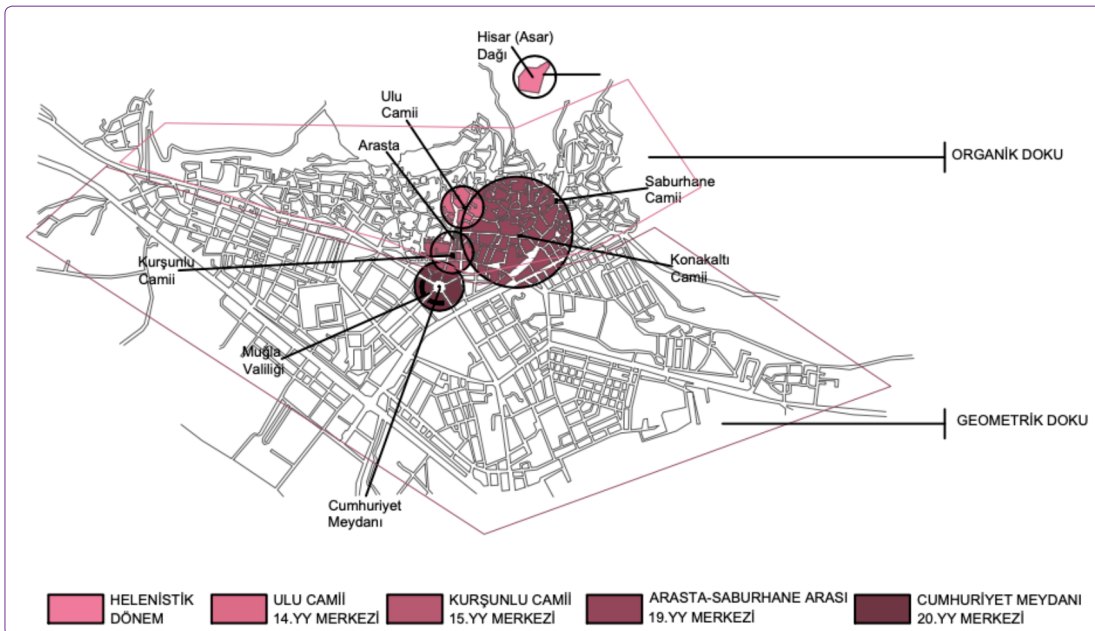
Araştırma Alanı ve Bulgular

Muğla-Saburhane Meydanı

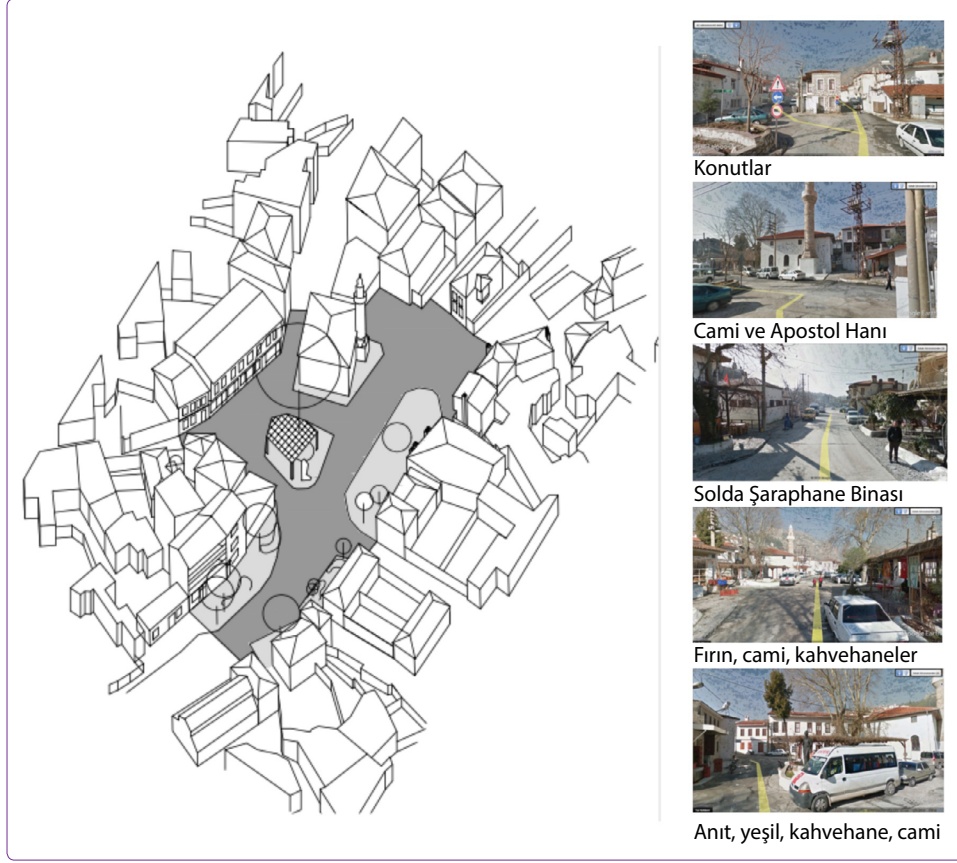
İlk ismi Mobella olan Muğla'nın ilk yerleşim alanı kuzeyde Hisar (Asar) Dağı'ndaki dörtgen planlı kaledir (Buluç, 2006, s. 1; Aktüre, 2006, s. 74). Muğla; Dor, Lid, Karia, Helenistik, Roma, Bizans gibi İslam öncesi kültürler ile Selçuklu (Menteşe) ve Osmanlı kültürlerinden etkilenmiştir (Ekinci, 1985, s. 11). Kentin kuzeyindeki akropol kalıntıları Helenistik dönem özelliklerini yansıtmaktadır (Buluç, 2006,

s. 2). Ortaçağ döneminde bu bölge Bizans, Menteşe Beyliği ve son olarak Osmanlı İmparatorluğunun eline geçmiştir (Bakırer, 2006, s. 10). Türkler tarafından ilk kez 1261 yılında fethedilen Karya, 1425 yılında tamamıyla Osmanlı hakimiyetine girmiştir (Bakırer, 2006, s. 12-14). Kenti XVII. yüzyılın üçüncü çeyreğinde ziyaret eden Evliya Çelebi'ye göre kent; bir ekonomik merkezden çok yönetim merkezi, ulema ve dervişlerin bol olduğu bir yerleşme alanıdır (Faroqhi, 2006, s. 25). Kent; kale etekleri doğrultusunda güneye doğru, dini ve ticari merkezler eşliğinde, mahalleler şeklinde gelişmiştir (Aktüre, 2006, s. 74; Ekinci, 1985, s. 20). Kentteki merkezler; Ulu Camii çevresi (1344), Kurşunlu Camii külliye çevresi (XV. yüzyıl), Arasta ve Saburhane çevresi (XIX. yüzyıl), Cumhuriyet Meydanı ve çevresi (XX. yüzyıl) olarak dönemlere bağlı olarak değişmektedir (Aktüre, 2006, s. 76 ve s. 104; Ekinci, 1985, s. 20; Tekeli, 2006, s. 168; Süer, 2000, s. 29) (Şekil 4).

Asareteği ve Şemsiana mahalleleri arasında Karamuğla deresinin iki yakasında XIX. yüzyılda kurulan Saburhane; meydanı ve camisi ile Rum mahallesi olarak ortaya çıkan yerleşimin odak noktasını oluşturmuştur (Tekeli, 2006, s. 168; Aktüre, 2006, s. 85). Muğla kent dokusu; topoğrafya ve doğaya uygun, sıcak, samimi, sosyal ilişkileri güçlendiren, insancıl bir çizgide, Osmanlı toplumunun çoklu etnik özellikli mahalle örneğini Rum mahallesi örneğinde yansıtmaktadır (Ekinci, 1985, s. 18). Bölgedeki konutlar Türk evlerinin aksine sokağa açılmış pencereleri ile sokakla bütünleşmiş-dışa dönük bir yapıdadır (Ekinci, 1985, s. 22; Aktüre, 2006, s. 94). Saburhane Meydanı 1979'lu yıllarda düzenlenerek, Şaraphane binası kafeye, Apostol Hanı; 1927 ile 1954 yılları arasında ilkokula, 1999 yılındaki yangından

Şekil 4. Farklı dönemlerde merkezler.

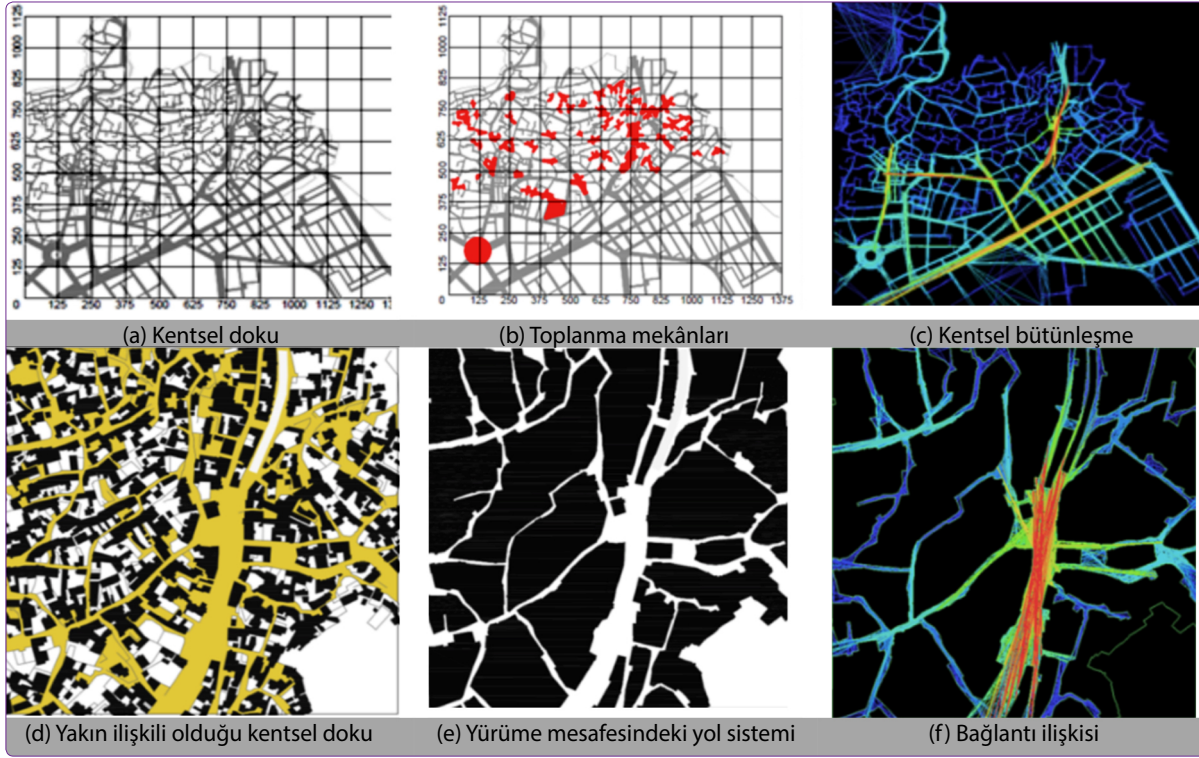
Şekil 5. Saburhane Meydanı (resimler <https://earth.google.com//dan> alınmıştır).

sonra 2014 yılında kafeteryaya dönüştürülmüştür (Tekeli, 2006, s. 262; <https://www.arkitera.com/etiket/apostol-hani/>). Meydanı kuşatan binaların çoğunun bozulmadan günümüze ulaştığı görülmektedir (Şekil 5).

Üst Ölçekli Yapı-Kentsel Bütünleşme Özellikleri

Saburhane Meydanı merkezli 1.5 km²'lik bölgede; tarihi kervan yolu, İsmet Çatak Caddesi ve Karamuğla Caddesi'nin öne çıktığı görülmüştür. Karamuğla Caddesi eski ve yeni yerleşim bölgelerini birbirine bağlamaktadır. Saburhane Meydanı'nın kentteki diğer mekânlarla ilişkisi, mekânsal sistemdeki yeri kentsel bütünleşme açısından önemli olmaktadır. Saburhane Meydanı'nın kentsel açık alan ağ sistemindeki yerinin belirlenmesi amacıyla 1125 m x 1375 m'lik bir bölgede analizler yapılmıştır. Saburhane Meydanı ve çevresindeki tarihi yerleşim bölgesinde organik kent dokusunun öne çıktığı, Cumhuriyet Meydanı'nda işinsal bir yapının bulunduğu, Arasta ve İsmet Çatak Caddesi bölgesi gibi yeni yerleşim bölgelerinde ızgara kent dokusunun hâkim olduğu görülmüştür (Şekil 6a). Bu durumun Saburhane Meydanı ve çevresinin plansız olarak, kendiliğinden geliştiğini, Cumhuriyet Meydanı ve İsmet Çatak Caddesi bölgelerinin planlama kararları ile oluşturulduklarını göstermektedir. Bölgede tarihi Arasta, Cumhuriyet Meydanı, Saburhane Meydanı ve park alanı gibi kentsel mekânlar

biçimsel olarak öne çıkmaktadır. Meydanın konumlandığı Karamuğla Caddesi'nin organik ve geometrik dokuya sahip kent parçalarını birbiriyle ilişkilendiren bir eksen olarak değerlendirilmiştir. Genel kentsel açık alan ağ sistemine bakıldığında farklı konum ve büyüklüklerdeki Cumhuriyet Meydanı'nın kent ölçeğinde, Saburhane Meydanı'nın mahalle ölçeğinde toplanma mekânı özelliği taşıdığı görülmektedir. Konut bölgesi meydancıklarının homojen dağıldıkları, ızgara sistemin hâkim olduğu bölgelerde uygun toplanma mekânı oluşumunun bulunmadığı gözlemlenmiştir (Şekil 6b). Cumhuriyet Meydanı'nın daire biçimli yapısına karşılık diğer meydanların belli bir geometrik yapıdan uzak oldukları görülmüştür. Mekânsal dizilim analizinde kentsel bütünleşme; kırmızı, turuncu, sarı, yeşil, mavi ve koyu maviye doğru en bütünleşik olandan bütünleşik olmayana doğru giden bir sıralamada kullanılmaktadır. Yapılan analizde Saburhane Meydanı'nı, Arasta bölgesi, eski Kervan Yolu ve İsmet Çatak Caddesi kırmızı, turuncu ve sarı renklerin, Cumhuriyet Meydanı ve diğer mekânlarda mavi renklerin hâkim olduğu görülmüştür (Şekil 6c). Bu durum Saburhane Meydanı'nın kentle bütünleşmede öne çıktığını, mekânsal bağlantı ve bütünleşmede önemli bir odak noktası olduğunu ifade etmektedir. Saburhane Meydanı'na 250 m x 250 m'lik yürüme mesafesindeki alanda, konut birimlerinin, ticaret birimlerinin ve dini birimlerin bulunduğu görül-

Şekil 6. Saburhane Meydanı üst ölçekli yapı-kentsel bütünleşme.

müştür (Şekil 6d). Konutların, cami ve ticaret birimlerinin meydana erişim mesafesinde bulunmalarının meydanın mahalle meydanı kimliğini güçlendirmektedir. Ana yol eksenini oluşturan Karamuğla Caddesi, eski Kervan Yolu ve farklı yönlerden ikincil yollarla Saburhane Meydanı'na bağlantılmaktadır (Şekil 6e). Saburhane Meydanı'na erişilebilir mesafedeki kentsel mekânlarla bağlantı analizinde; Karamuğla Caddesi ve Saburhane Meydanı'nın kırmızı, turuncu ve sarı renkli olduğu görülmüştür (Şekil 6f).

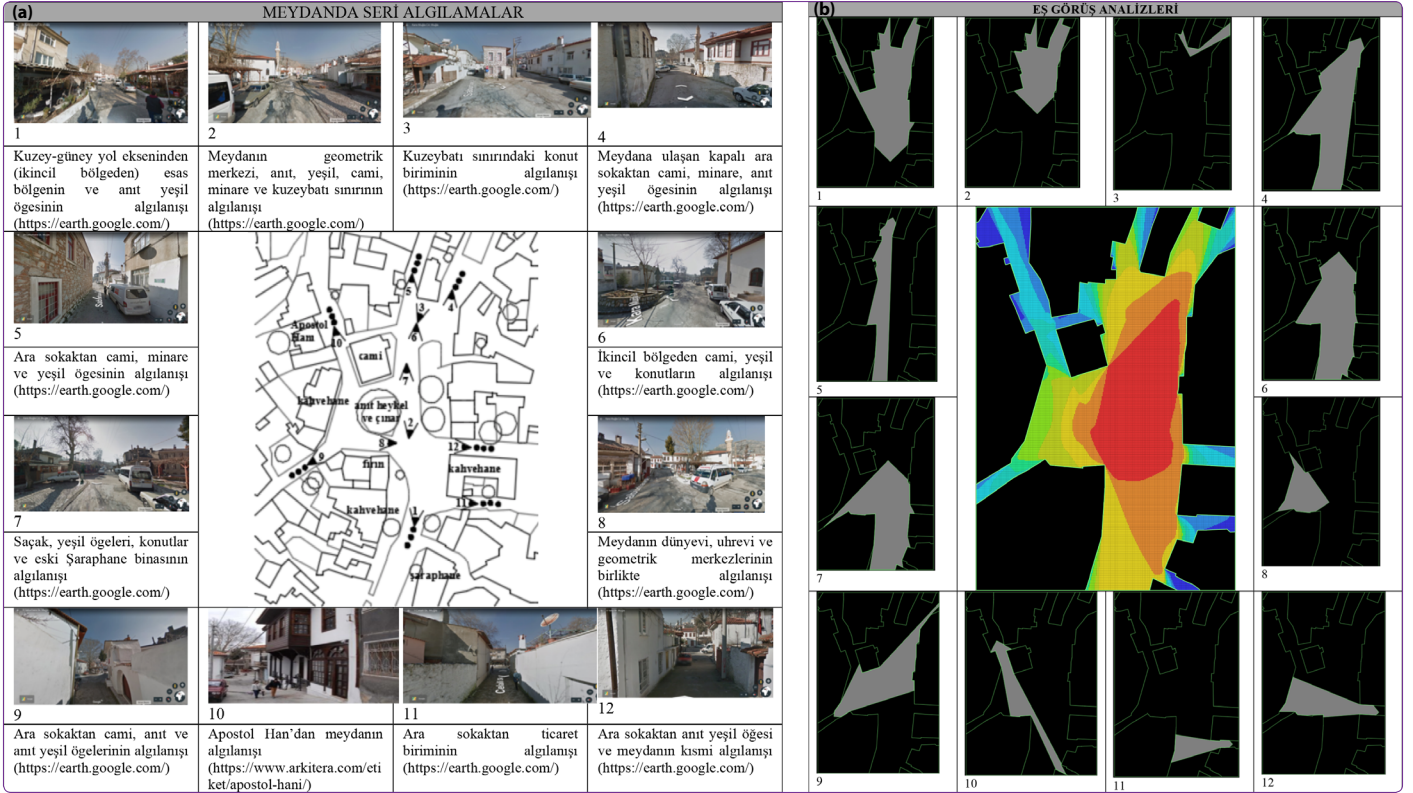
Meydana kuzey-güney, batı, kuzeybatı ve güneybatı yönlerindeki yol eksenlerinden ulaşılmaktadır. Farklı yönlerden meydanın lokal ve global algılanmasını sağlayan 12 seri görünüş noktası belirlenmiş ve bu noktalardan meydana bakışla oluşan görüşlerine yer verilmiştir (Şekil 7a). Yola bağlı oluşan görüşlerde, birincil ve ikincil bölgeler, bu bölgelerde bulunan bina ve öğeleri, bu öğelerin renk, doku, malzeme ve biçimsel özellikleri hakkında bilgiler edinilmiştir.

Aynı seri görünüş noktalarını esas alan kısmi eş görüş analizleri ve alanın genelini esas alan genel eş görüş analizi ile çalışma desteklenmiştir (Şekil 7b). Maviden kırmızıya doğru değişen renklerle ifade edilen eş görüş analizinde bakış noktalarından en çok algılanan bölgeler kırmızı renkle, en az algılanan bölgeler mavi renkle gösterilmiştir. Maviden kırmızıya geçişteki açık mavi, yeşil, sarı, turuncu renkler en az algılanan bölgeden en çok algılanan bölgeye doğru geçişi ifade etmektedir. Ortaya çıkan genel eş görüş

haritasına bakıldığında ana yol ekseninde bulunan köşe fırınının, anıt yeşil ögesinin, caminin, minarenin ve konut birimlerinin tanımladığı bölgenin seri algılamada öne çıktığı, eski otel binasındaki kahvehanenin orta düzeyde algılandığı, caminin girişi ve meydana açılan sokakların en az algılandıkları görülmüştür.

Orta Ölçekli Yapı-iki Boyutlu Çerçeve Özellikleri

Kentsel doku içinde binalar doluluk, bahçeler, yollar ve meydanlar boşluk olarak kabul edilmektedir. Meydan ve yakın çevresindeki 240 m-285 m'lik bir alanda kentsel doku karakterini oluşturan doluluklar ve boşluklarla ilgili yapılan çalışmada 68400 m²'lik toplam alanda dolulukların 24734 m², boşlukların ise 43666 m² olduğu, boşluk/doluluk oranının 1.76 olduğu görülmüştür (Şekil 8a, b). Meydanın birincil sınırını tanımlamada bina yüzeylerinin yoğunlukta olmasının meydanın sınırlarının belirginliğini kuvvetlendirdiği düşünülmektedir. Binaların ve yeşil öğelerin bir arada bulunması meydana yumuşak mekân karakteri kazandırmıştır. Saburhane Meydanı'nın zemin düzleminin biçimsel yapısı temel geometrik biçimlerden uzak olarak değerlendirilmektedir. Meydan farklı boyutlarda deforme olmuş iki dikdörtgen biçimin büyük dikdörtgenin yanal merkez noktasından bitştirilmeleriyle oluşan amorf/karma bir biçim olarak ele alındığında, oluşan bu karma biçimin dış büyüklüğe bağlı olarak negatif mekân kurgusunu yansıttığı görülmüştür (Şekil 8c). Meydanın, caminin serbest konumlanmasına ve meydana ulaşan eksenleri karşılama

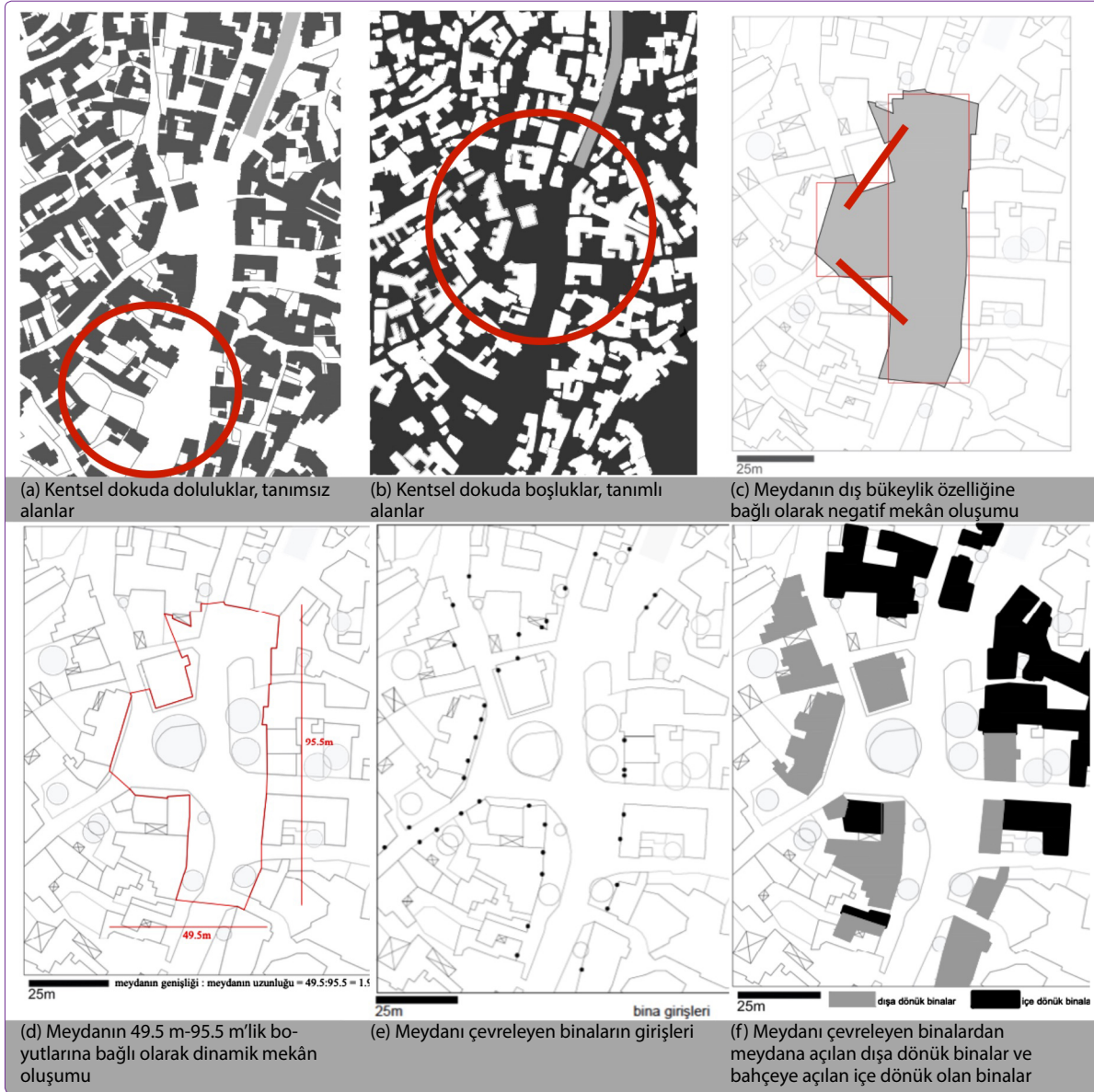
Şekil 7. (a) Saburhane Meydanı seri görünüşler. (b) Saburhane Meydanı eş görüş analizi.

biçimine bağlı olarak çekirdek meydan özelliği taşımaktadır. Yaklaşık 49.5 m-95.5 m boyutlarındaki meydanın uzunluk ve genişliği arasındaki 1:1.9'luk oran meydana dinamik mekân özelliği kazandırmaktadır (Şekil 8d). Anıt ve yeşil öğeleri ile bağlantılı zemindeki kot farklarının/yükseltilerin meydanı sınırlandırdığı, kullanıcıları yönlendirdiği, alt eylem alanları oluşturduğu görülmektedir. Meydanda ticari birimler (fırın, market, berber), dini yapı, kahvehaneler ve konutlar gibi tanımlayıcı düşey düzlem elemanları ile anıt yeşil ve heykel gibi kentsel mekân öğeleri bulunmaktadır. Cami, kahvehaneler ve ticari birimlerin yakın ve mahalle ölçeğindeki kullanıcıları çektiği ve meydanın kullanım yoğunluğunu arttırdığı düşünülmektedir (Şekil 8e). Meydanı kuşatan ticaret birimlerinin, caminin ve kahvehanelerin doğrudan, konutların pencerelerle meydana açılmalarının meydanın mekânsal hareketliliğini desteklemektedir. Dünyevi merkez olarak kabul edilen kahvehanelerin gün içinde yoğun olarak kullanılması, uhrevi merkez olarak kabul edilen caminin günün belirli saatlerinde, bayramlarda, cenaze törenlerinde kullanılması, zemin katlarda ticaret birimlerinin hâkim olması, berber, fırın, market gibi ticaret birimlerinin varlığı, meydanın aktif kullanılmasını sağladığı düşünülmektedir. Anıt çınar ağacı ve Mimar Sinan heykeli ile ilişkilendirilen çardak ve oturma grupları çocuklar, gençler ve yaşlılar gibi farklı kullanıcılar için oturma, seyretme, dinlenme, buluşma, sohbet etme gibi aktif ve pasif kullanım alanları oluşturmaktadır. Meydanı çevreleyen binaların

in içe ya da dışa dönük olmaları farklı kullanıcıların farklı etkinliklerine olanak tanımakta, mekânsal canlılığı etkilemektedir. Konutlar; avlulu yapıları ile içe dönük, zemin katlardaki pencere boşlukları ile dışa dönük, ticaret binaları, otel, kahvehaneler ve cami doğrudan meydana açıldıkları için dışa dönük olarak değerlendirilmiştir (Şekil 8f).

Yakın Ölçekli Yapı-Üç Boyutlu Çerçeve Özellikleri

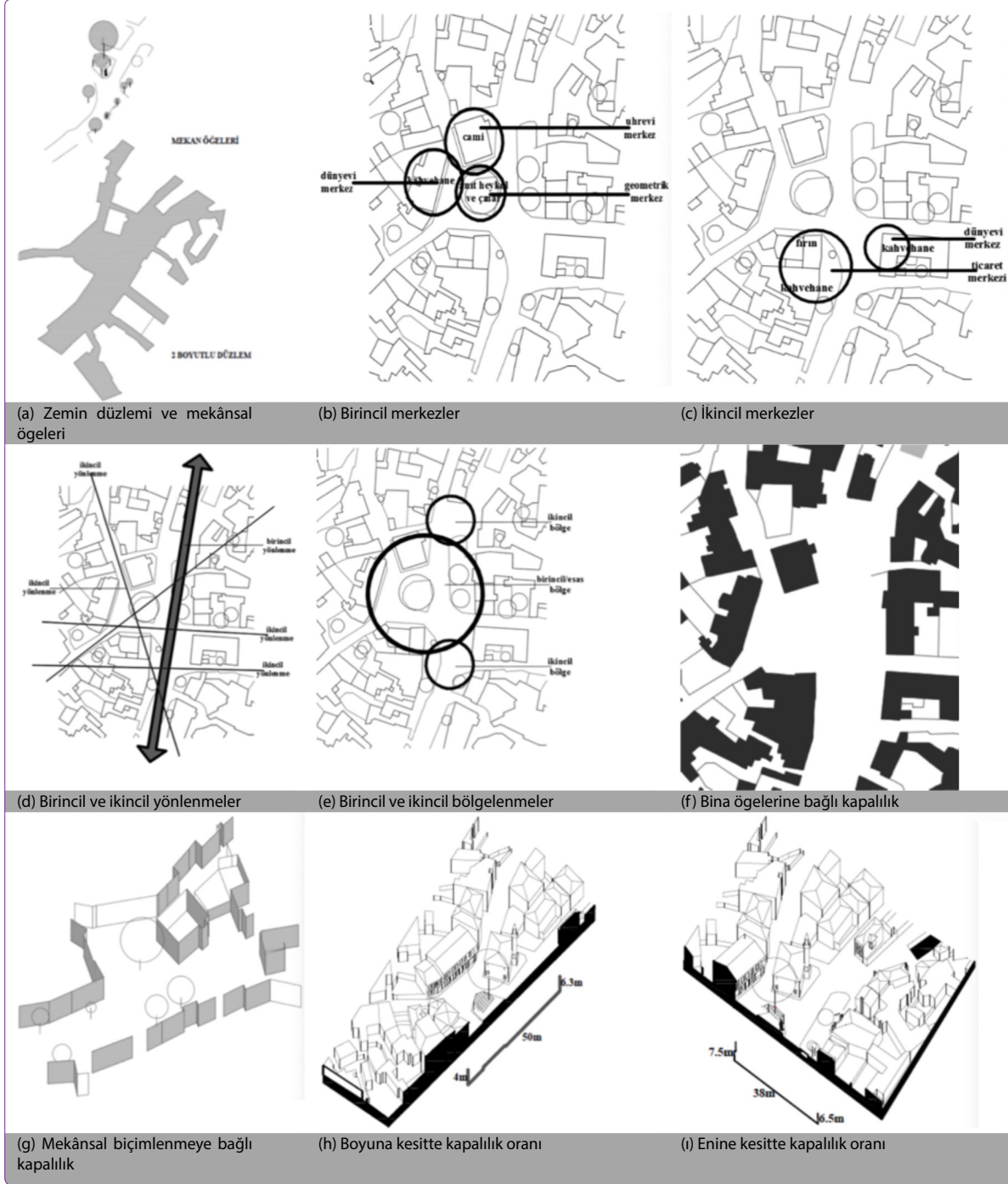
Meydanın zemin düzlemi betonarme döşeme, kaldırım ve yeşil elemanlarla, düşey düzlemi bina yüzeyleri, bina çatıları, bacalar ve bahçe duvarlarıyla, tavan düzlemi bina çıkmaları, bina saçakları ve yeşil öğeleriyle tanımlanmaktadır. Kentsel mekâna ait öğelerin heykel, tek ağaç, grup ağaç, dizi ağaçlar, saçak ve cami minaresi gibi öğeler oldukları görülmüştür (Şekil 9a). Düşey düzlemdeki gelenekselden uzak yeni bina cephelerinin, zemin düzlemindeki beton ve asfalt kullanımının düşey ve yatay düzlemlerdeki malzeme-renk-doku bütünlüğünü olumsuz yönde etkilediği anlaşılmıştır. Cami-kahvehane-fırın bölgesi meydanın ana çekirdeğini oluşturmakta, ana yol eksenini boyunca dış doğru büyüyen meydan çoklu merkez özelliği kazanmaktadır. Meydanın merkez yapısı farklı başlıklarda değerlendirilmiştir. Meydandaki birincil merkezler üç başlık altında sıralanmıştır. Bunların uhrevi merkez olarak cami ve minaresi, dünyevi merkez olarak eski otel binasının zeminindeki kahvehaneler, geometrik merkez olarak anıt yeşil ve heykelin bulunduğu alanlar olduğu görülmüştür (Şekil 9b).

Şekil 8. Orta ölçekli yapı-iki boyutlu çerçeve özellikleri.

Ticaretin bulunduğu işlevsel bölgeler ikincil merkezler olarak ele alınmıştır (Şekil 9c). Eş görüş analizinde öne çıkan bölgedeki konutların doğrudan meydana açılmamaları, o noktadaki ticaret biriminin çok yoğun olmamasına bağlı olarak eş görüş bölgesinin etkili bir merkez özelliği kazanmadığı anlaşılmıştır. Meydandaki merkez noktalarındaki çeşitliliğinin ve negatif mekân özelliğinin meydanın sınırlarının belirgin olmamasının ve karma biçimli yapısının bir sonucu olarak değerlendirilmiştir. Yönlenmeyi sağlayan eksenlerin genişlikleri, kentteki diğer yollarla bağlantıları doğrultusunda birincil ve ikincil yönlenmeler olarak belirlenmişlerdir. Karamuğla Caddesi'nin büyüklük ve diğer kentsel mekânlarla bağlantısına göre birincil yönlenmeyi sağladığı görülmüştür (Şekil 9d). Caminin, anıt çınarın, heykelin ve kahvehanenin bulunduğu bölgenin işlevsel

odaklanmada ana bölgeyi oluşturduğu, bu bölgenin her iki yanındaki cami minaresi, cami girişi ve şadırvan bölgesi ve ticaret alanlarının ikincil bölgeleri oluşturdukları görülmüştür (Şekil 9e). Ana bölgede, caminin, kahvehanenin, yeşilin kullanımına bağlı olarak alt bölge ve alt eylem alanları oluşmaktadır. Meydanın genel biçimlenmesine ve düşey-yatay düzlemleri arasındaki orana bağlı olarak kapalılık değerlendirmeleri yapılmıştır. Meydana ulaşan eksenlerin meydanın köşe noktalarında konumlanmalarının meydanın kapalılık özelliğini olumsuz etkilediği görülmüştür (Şekil 9f). Meydanda cami yönündeki yol ekseninin ikiye bölünmesini sağlayan bina dizisi, anıt yeşil ve heykel öğeleri, yeşil elemanlar meydanın kapalılık etkisini kuvvetlendirdiği düşünülmektedir (Şekil 9g). Meydanın düşey-yatay düzlem değerlendirmesinde boyuna ve enine kesit düzlemleri esas

Şekil 9. Saburhane Meydanı yakın ölçekli yapı-üç boyutlu çerçeve özellikleri.

alınmıştır. Boyuna alınan kesitte kapalılık değerinin; $4 \text{ m} + 6.3 \text{ m}/2 = 10.3$ (düşey düzlem yüksekliği) ve $10.3 \text{ m}/50 \text{ m} = 1/5$ ve enine alınan kesitte kapalılık değerinin; $7.5 \text{ m} + 6.5 \text{ m} = 14 \text{ m}$ (düşey düzlem yüksekliği) ve $14 \text{ m}/38 \text{ m} = 1/2.7$ olduğu görülmüştür (Şekil 9h, Şekil 9i). Meydanın yol eksenini boyunca gelişmesi, yol eksenlerinin uç noktalarının açık olması, meydanın sınırlarının net olmamasının meydana kapalılık değerlerinin birbirinden farklı çıkmasına neden olduğu düşünülmektedir. Meydanın statik mekân özelliğinin

esas çekirdek bölgesinde daha etkili olduğu, zeminin karma biçimli yapısının meydanın alt bölgelerinde dinamik statik mekân özelliklerini etkilediği anlaşılmıştır.

Tartışma ve Sonuçlar

Kentsel biçim konusunun kendiliğinden gelişen geleneksel bir meydan örneği üzerinde uygulanmasının plansız meydan biçimlenmelerinin özgün mimari karakterlerinin ortaya konması açısından önemli olduğu, çalışma yöntemi-

nin kent ölçeğinden, nokta detayı ölçeğine kadar farklı aşamalarda değerlendirme yapmayı olanaklı kıldığı, kentsel biçimlenmenin üst ölçekli analizlerinde mekânsal sistem, seri algılama ve eş görüş analizlerinin birlikte kullanılmasının birbirlerini tamamlamaları ve desteklemeleri adına gerekli olduğu düşünülmektedir.

Değişim ve dönüşümün kaçınılmaz olduğu kentlerde kentsel dönüşüm ve yenilenme çalışmaları ile hızlı ve ani değişimler görülebilmekte, bölgenin mimari kimliğini oluşturan öge ya da ögeler bu hızlı dönüşümden tek veya bütün olarak etkilenmektedir. Bu değişiklikler bazen bölgenin ruhuna uygun olmayan nitelikler taşıyabilmektedir. Her yerde kullanılan benzer çözümler bölgenin mimari karakterine uygunluğu göz ardı edilerek kullanılabilir. Bu durum kullanıcıların tamamen yenilenmiş, geçmişle ilişkilendiremedikleri yabancı mekânlarla karşı karşıya kalmalarına neden olabilmektedir. Bu bağlamda kentsel dönüşüm ya da yenilenme çalışmaları öncesinde bölgeye özgü tasarıma yön veren yönlendiricilerin belirlenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

Kentsel mekânlar ve meydanlar biçimsel, işlevsel ve sosyal yönleriyle kentlilerin yaşamlarında yer almaktadır. Bu çalışma kentsel biçim konusunu plansız meydan örneği üzerine ele almaktadır. Kent biçim çalışmalarında parçadan bütüne doğru giden hiyerarşik yapıya uygun olarak kentsel mekân bileşenlerinin çözülmesi hedeflenmektedir. Üst ölçekte kentin strüktürel yapısı geometrik ve organik ya da planlı ve plansız gelişenler olarak sınıflandırılmaktadır. Kentin dokusu yani sokak ve meydanlar kentin açık alan ağ sistemini tanımlamaktadır. Bu sistemi oluşturan parçaların birbirleriyle bütünleşik olmaları aralarındaki bağlantıların kuvvetli olduğunu, kentsel bütün içinde birbirlerini tamamladıklarını göstermektedir.

Plansız gelişen ve bu yapısını sürdürebilen kent meydanlarının özelliklerinin tasarım verileri haline dönüştürülebileceği düşünülmektedir. Bulduğu kentle ve çevresindeki kentsel mekânlarla bütünleşebilen kent meydanlarının kentsel açık alan ağ sisteminde önemli bir yere sahip oldukları görülmektedir. Geleneksel, plansız meydanların morfolojik özellikleri, etrafındaki bina gibi belirleyicilerin yenilenme hızına bağlı olarak değişim gösterebilmektedir. Geleneksel yerleşim özelliklerini koruyabilen bölgelerde yerel mimari kimliğini yansıtan meydan örnekleri ile karşılaşılmaktadır. Bu meydanların etraflarındaki değişimlere rağmen varlıklarını, günümüz ihtiyaçlarına uygun olarak geleneksel meydan kullanımlarını sürdürebilmeleri bu yöndeki yeni tasarımlara fikir verebilecek olmaları nedeniyle bir fırsat olarak görülmektedir. Kentsel ve mekânsal kimlik, mekânsal kalite, kamusal ve toplumsal bellek gibi farklı bakış açılarından kentsel mekânların ve kent meydanlarının biçimsel ve işlevsel sürdürülebilirliğini sağlayan özellikler önemli olmaktadır. Bu kapsamda kent meydanla-

rının tarihsel süreçteki devamlılık ve süreklilik özelliklerinin neler olduğunun belirlenmesi konusu öne çıkmaktadır.

Meydanların varlığını sürdürebilmelerinde, canlı ve hareketli kalabilmelerinde, kentlilerin günlük yaşamları içinde yer alabilmelerine, kentsel açık alan ağ sistemindeki diğer açık alanlarla bağlantılı ve bütünleşmiş olabilmelerine bağlı olduğu düşünülmektedir. Yenileme çalışmalarında ya da yeni meydan tasarımlarında bu ağ sistemdeki kopuklukları giderici mekânsal düzenlemelerin (yeni bağlantıların açılması ya da mevcut bağlantıların tekrar düzenlenmesi gibi) yapılmasının gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Meydanların kendilerine ait mimari mekân karakterlerinin korunması ve devam ettirilmesi mekânsal kimliğin oluşumu ve devamlılığı açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Binaların mimari karakterinin yanında kentsel mekân öğelerinin korunmasının da bu anlamda önemli olduğu düşünülmektedir.

Çalışma alanı olarak ele alınan Saburhane Meydanı'nın kendine ait özellikleri olan, bu özellikleri ile diğerlerinde farklılaşan, bu sayede kimliğini koruyabilen bir meydan olduğu görülmektedir. Plansız gelişen Saburhane Meydanı'nın kentsel açık alan ağ sistemi içinde planlı kent meydanlarından daha fazla kentle bütünleşmiş olmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Meydanın iyi korunan özgün mimari karakterinin son dönemde yapılan bazı uygulamalarla zedelendiği görülmektedir. Bu durumun bölgeye özgü yönlendirici rehberlik çalışmaları ile önlenmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Aktüre, S. (2006). 19. Yüzyılda Muğla, Derleyen: İ. Tekeli, Tarih İçinde Muğla, Muğla Belediyesi Yayınları-1, 34-113.
- Alexander, C., Ishikawa, S., Silverstain, M., Jacobson, M., Fiksdahl-King, I., Angel, S. (1977). A Pattern Language: Towns - Buildings - Construction, Center for Environmental Structure, Berkeley, California Oxford University Press, London.
- Aminde, H. J. (1989). Function und Gestaltstädtischer Plätzeheute, In Public Design, Frankfurt.
- Aru, K. A. (1998). Türk Kenti, YEM Yayınları, İstanbul.
- Bakırer, Ö. (2006). Ortaçağda Muğla, Derleyen: İ. Tekeli, Tarih İçinde Muğla, Muğla Belediyesi Yayınları-1, 10-5.
- Buluç, S. (2006). İlkçağda Muğla, Derleyen: İ. Tekeli, Tarih İçinde Muğla, Muğla Belediyesi Yayınları-1, 1-9.
- Büyükcivelek, A. B. (2012). Meydan - Kent Meydanı, Editör: M. Ersoy, Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük, Ninova Yayınları, 342-5.
- Carmona, M., Heath, T., Oc, T., Tiesdell, S. (2003). Public Places Urban Spaces, The Dimensions of Urban Design, Architectural Press.
- Cerasi, M. M., (1999). Osmanlı Kenti Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi, YKY, İstanbul.
- Ching, F. D. K. (2014). Mimarlık Biçim, Mekân ve Düzen, YEM Yayınları.
- Cullen, G. (1971). The Concise Townscape, Architectural Press.

- Dempsey, N., Brown, C., Raman, S., Porta, S., Jenks, M., Jones, C. ve Bramley, G. (2009). *Elements of Urban Form, Dimensions of the Sustainable Cities*, Springer, London, 21-51. DOI: 10.1007 / 978-1-4020-8647-2_2, https://www.researchgate.net/publication/226686462_Elements_of_Urban_Form, [Erişim Tarihi: 17.09. 2020]
- Diñçer, Ö. (2005). Mekânsal hemyüze birleşim ve entegrasyon kavramları ve mimari mekân organizasyon süreci, *Ege Mimarlık*, 2, 24-7.
- Ekinci, O. (1985). "Yaşayan" Muğla, Numune Mücellithanesi, İstanbul.
- Faroqhi, S. (2006). *Menteşeoğullarından Osmanlılara Muğla*, Derleyen: İ. Tekeli, Tarih İçinde Muğla, Muğla Belediyesi Yayınları-1, 16-29.
- Gehl, J. (1987) *Life Between Buildings Usings Public Space*, Van Nostrand Reinhold Company, New York, <https://streetlifestudies.files.wordpress.com/2016/10/gehl-jan-life-between-buildings.pdf>, [Erişim Tarihi 10.02.2018]
- Hadelich, V. (2012). *Quality By Design: The Venustas of Urban Squares Objectifying Cause and Effect in The Design and Success of Urban Squares*, CNU20, Conference Proceedings, West Palm Beach, ABD, https://www.cnu.org/sites/default/files/quality_by_design_the_venustas_of_urban_squares_-_valentin_hadelich_screen.pdf [Erişim Tarihi: 15.03.2018]
- Hillier B., Hanson, J. (1997). *The Reasoning Art: Or, The Need For An Analytical Theory of Architecture*, Space Syntax First International Symposium, London, 1-6.
- Hillier, B., Hanson, J., Peponis, J. (1987). *The syntactic analysis of settlements*, *Architecture & Behaviour*, 3 (3), 217-31.
- Hillier, B., Stonor, T. (2010). *Space syntax-strategic urban design*, *City Planinig Review*, City Planning Institute of Japan, <https://www.cpij.or.jp/eng/file/hillier.pdf>, [Erişim Tarihi: 08.08.2019]
- Hörmann, E., Trieb, M. (1977). *Grundlagen Des Stadtgestalterischen Entwerfens*. Stuttgart: Universität Stuttgart.
- Jacob, M., Hellström, T. (2010). *Public-space planning in four nordic cities: symbolic values intension*. *Geoforum*, 41, 657-65.
- Kostof, S. (1991). *The City Shaped*, Bulfinch Press, New York.
- Krier, R. (1991a). *Architectural Composition*, Academy Editions, Londra.
- Krier, R. (1991b). *Urban Space*, Academy Editions, Londra.
- Kropf, K. (2005). *The handling characteristics of urban form*. *Urban Design*, 93, 17-8.
- Kubat, A. S. (2012). *Mekan Dizimi*, Editör: M. Ersoy, *Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük*, Ninova Yayınları, 335-7.
- Kürkçüoğlu, E., Ocağcı, M. (2015). *Kentsel dokuda mekânsal yönelme üzerine bir algı-davranış çalışması: Kadıköy çarşı bölgesi*, *Megaron*, 10(3), 365-88. DOI: 10.5505/MEGARON.2015.02486.
- Lennard, S. H. C., Lennard, H. L. (1995). *Livable Cities Observed*, Gondolier Press, California.
- Levy, B. (2008). *The European Town Square As An Ideal Place, Or Camillo Sitte Revisited*, *Environment, Land, Society Architects*, 1 (2), 24-37.
- Lynch, K. (1985). *Good City Form*, The MIT Press.
- Lynch, K. (2012). *Kent İmgesi*, Çeviren: İ. Başaran, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Marcus, C. C., Francis, C. (1998). *Design Guidelines for Urban Open Space*, John Wiley & Sons, Inc., Canada.
- Montgomery, J. (2007). *Making a Ccity: urbanity, vitality and urban design*, *Journal of Urban Design*, 3 (1), 93-116. DOI: 10.1080/13574809808724418 , <https://doi.org/10.1080/13574809808724418>
- Moudon, A. (1997). *Urban morphology as an emeing interdisciplinary field*, *Urban Morphology*, 1, 3-10. <http://www.urbanform.org/pdf/moudon1997.pdf>, [Erişim Tarihi: 20.09.2020]
- Moughtin, C. (2003). *Urban Design: Street and Square*, Third Edition, Architectural Press.
- Ocağcı, M. (2012). *Kent Dokusu*, Editör: M. Ersoy, *Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük*, Ninova Yayınları, 189.
- Özcan, K. (2012a). *Anadolu Öncesi Türk Kenti ya da Orta Asya Türk Kenti*, Editör: M. Ersoy, *Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük*, Ninova Yayınları, 10-1.
- Özcan, K. (2012b). *Anadolu Selçuklu Kenti*, Editör: M. Ersoy, *Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük*, Ninova Yayınları, 13-4.
- Özcan, K. (2012c). *Anadolu-Osmanlı Kenti*, Editör: M. Ersoy, *Kentsel Planlama Ansiklopedik Sözlük*, Ninova Yayınları, 11-3.
- Paio, A., Cutini, V., Pezzica, C., Lopes, J. V., Bevilacqua, M. G. (2016). *Urban Squares Morphologies, Contributes of a Multidimensional Analysis*, Conference: Nexus XI -Architecture and Mathematics, San Sebastian, 113-7. https://repositorio.iscte-iul.pt/bitstream/10071/16192/1/15_Paio_etal_1.pdf [Erişim Tarihi: 22.09. 2020]
- Rowe C., Koetter, F. (1979). *Collage City*, The MIT Press.
- Sakamoto, H. (1994). "Grundlagen Des Entwurfs Von Stadt Plätzen, Ein Systematisches Formenreportoire der Platzgestaltung", Dr.Ing.,Von der Fakultat für Architektur und Stadtplanung der Universität Stuttgart, Stadttebauliches Institut der Universität Stuttgart.
- Sengir, S., Yücel, A. (2016). *Temel tasarımda çizgi üzerine*, *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmalar Dergisi*, 6 (15). <http://dergi-park.gov.tr/download/article-file/273734>, [Erişim Tarihi 17.05.2018]
- Sitte, C. (1965). *City Planning According to Artistic Principles*, Phaidon Press.
- Süer, D. (2000). *Muğla'da farklı iki yüzlü iki meydan, Saburhane Meydanı ve Cumhuriyet Meydanı*, *Ege Mimarlık*, 2, 28-9. <http://egemimarlik.org/34/11.pdf> [Erişim Tarihi: 22.04.2018]
- Tekeli, İ. (2006). *1923-1950 Döneminde Muğla'da Olan Gelişmeler*, Derleyen: İ. Tekeli, Tarih İçinde Muğla, Muğla Belediyesi Yayınları-1, 114-87.
- Trancik, R. (1986). *Finding Lost Space, Theories of Urban Design*, Van Nostrand Reinhold Company, New York, <https://elibraryarchitecture.files.wordpress.com/2015/03/finding-lost-space.pdf> [Erişim Tarihi: 22.02.2018]
- Valente-Pereira, L. (1982). *Urban Form Definition in Urban Planning (E-Kitap)*, SINOPSE, ISBN: 9788582451502, <https://play.google.com/books/reader?id=k7h8AAwAAQBAJ&hl=tr&pg=GBS.PT1>, [Erişim Tarihi: 15.09. 2020]
- Zucker, P. (1959). *Town And Square: From The Agora To The Village Green*, New York: Columbia University Press. <http://petersonlittenberg.com> [Erişim Tarihi: 12.08.2019] <http://www.pps.org/articles/grplacefeat/> [Erişim Tarihi: 9.2.2019] <https://earth.google.com/> [Erişim Tarihi: 15.07.2019] <https://www.arkitera.com/etiket/apostol-hani/> [Erişim Tarihi: 25.10.2019]